

SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMALARINDA KATILIMCILARDAN KAYNAKLANAN PROBLEMLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ¹

İlker DERE*

Öz: Sözlü tarih, dünyada ve Türkiye'de tarih, sosyoloji, antropoloji, halk bilimi, eğitim, edebiyat gibi çeşitli sosyal bilim disiplinlerinde uzun yıllardır kullanılmaktadır. Sözlü tarih çalışmalarının temel veri kaynağı, görüşmelerdir. Görüşmelerin ana bileşeni ise katılımcılardır. Sözlü tarih verileri katılımcılardan toplandığı için çalışmanın kalitesi katılımcıların özelliklerinden ve onların anlattıkları hikâyelerin kanıtlanabilirliğinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Alanyazında çeşitli sözlü tarih çalışmalarında katılımcılardan kaynaklanan sorunlar ve bunların olumsuz sonuçları dolaylı olarak tartışılmaktadır. Ancak bu tartışmaların tamamını aynı çalışmada bir arada görmek mümkün değildir. Bu çalışmanın amacı, sözlü tarih çalışmalarında katılımcılardan kaynaklanan sorunları belirlemek ve uygulanabilir çözümler önermektir. Bu bağlamda katılımcılardan kaynaklanan sorunları (21) tanımlamak için ulusal ve uluslararası kitaplar, kitap bölümleri, makaleler, bildiriler ve diğer kaynaklar incelenmiştir. Belirlenen sorunlar üç aşamaya ayrılarak pratik çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sözlü tarih, Katılımcılar, Problemler, Çözümler.

PROBLEMS CAUSED BY PARTICIPANTS AND SOLUTIONS IN ORAL HISTORY STUDIES

Abstract: The oral history method has been employed in many social sciences disciplines like history, sociology, folklore, psychology, music, and education for many years in Turkey and worldwide. Interviews are the primary data source of oral history studies, and their main component is participants. Since the data are collected from the participants, the quality of oral history data is considerably influenced

¹ Bu çalışmanın bir bölümü, 20-23 Ekim 2022 tarihlerinde Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleşen INCSOS VIII. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, dr.ilker.dere@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0993-7812.

by participants' characteristics and the provableness of their accounts. Various oral history studies have discussed participant-generated issues and their negative consequences indirectly. However, seeing all discussions together in the same study is impossible. The current research aims to establish the participant-derived problems and suggest practical solutions in oral history studies. In this scope, the researcher used international and national books, chapters, articles, conference papers, and other kinds of studies, divided the problems into three stages, and suggested practical solutions.

Key Words: Oral history, Participants, Problems, Solutions.

Giriş

Sözlü tarih, insanların tarihsel olaylar hakkındaki anılarını kaydeden ve tanıklıklarını sorgulayan anlatıya dayalı görüşme türlerinden biridir². Deneyimleri belgelemenin sağlam bir yolu olan sözlü tarih; olaylara bizzat şahit olmuş kişilerin hikâyeleri, ifadeleri ve anlarından oluşan bir koleksiyondur. Sözlü tarih yoluyla yeni nesiller için tarihi kayıtlar oluşturulabilmektedir³. Yazılı kaynaklarda bulunmayan bilgilere ulaşılmasını sağlayan⁴ ve çeşitli amaçlar için kullanılabilen çok yönlü bir araştırma⁵ ve veri toplama⁶ yöntemi olan sözlü tarih; tarih, yaşam öyküsü yöntemleri ve tanıklıkları içeren şemsiye bir terimdir. Bu özelliği sayesinde sözlü tarih; eğitim, tarih, sosyoloji, antropoloji, kadın ve gençlik araştırmaları gibi çeşitli sosyal bilim disiplinlerinde kullanılmaktadır⁷.

² Sarah J. Tracy, *Qualitative Research Methods: Collecting Evidence, Crafting Analysis, Communicating Impact*. John Wiley & Sons, River Street, Hoboken, NJ 2020, s. 179.

³ Valerie J. Janesick, "Oral History Interviewing: Issues and possibilities", *The Oxford Handbook of Qualitative Research*, ed. Patricia Leavy, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 300.

⁴ Ayşenur Özbaş ve Sezai Öztaş, "Edirne Kıbrıs Gazilerinin Gözünden Kıbrıs Barış Harekâtı", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, c. 4, sy. 8, (2021), s. 413.

⁵ Andrea Hajek ve Angela Davis, "Oral History", *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, ed. James Wright, c. 17, Elsevier, Amsterdam, 2015, 2nd edition, s. 284; Kübra Dündar ve Sezai Öztaş, "Tekirdağlı Kıbrıs Gazilerinin Gözüyle Kıbrıs Barış Harekâtı", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, c. 5, sy. 9, (2022), s. 61.

⁶ İlker Dere, "Sözlü Tarihin Kaynakları: Bir Bibliyografya Çalışması", *tarihyazımı*, c. 1 sy. 1, (2019), s. 79.

⁷ Thalia M. Mulvihill and Raji Swaminathan. "Introduction to the Art and Science of Interdisciplinary Oral History", *Oral History and Qualitative Methodologies- Educational Research for Social Justice*, eds. Thalia M. Mulvihill ve Raji Swaminathan, Routledge, London 2021, s. 4.

Sözlü Tarihin Tarihsel Gelişimi

İnsanlık tarihi kadar eski olan sözlü tarihin kökleri, eski Çin ve Yunan'a kadar uzanmaktadır. Bu dönemdeki tarihçiler, dönemin tarihini yazmak için görgü tanıklıklarını kullanmışlardır⁸. Herodot, Pers Savaşları'na; Tukididis Peloponez Savaşları'na katılan kişilerin savaş anılarını kaydetmiştir⁹. Takip eden dönemlerde Ortaçağ kronikleri ve tarihçileri sözlü tanıklıklardan yararlanmaya devam etmiştir. Rönesans döneminde yazılı kaynaklar çoğalsa da belge araştırmasına yardımcı olarak eski teknikler kullanılmıştır. Ancak "Belge yoksa tarih de yoktur." anlayışını savunan¹⁰ Leopold von Ranke'in belgeye (arşive) dayalı tarih anlayışıyla yetişen isimler (çalışma hayatları kütüphane ile arşiv arasında geçenler), 19. yüzyılda sözlü verilere şüpheyle yaklaşmaya başlamıştır¹¹. Böylece sözlü tanıklıkların tarihsel araştırmalarda kullanımı gerilemeye, belge tarihçiliği yükselmeye başlamıştır.

Belge tarihçiliği yükseldikten sonra gerileyen sözlü tarih, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1929 Ekonomik Bunalımının ardından işsiz kalan araştırmacılara ve gazetecilere bir iş alanı oluşturmak için "Federal Yazarlar Projesi" geliştirilmiştir. Bu projede yazarlar ve araştırmacılar, Amerika'nın kırsal bölgelerinde Kızılderililerin, eski kölelerin, kadınların, savaş gazilerinin ve sıradan insanların yaşam öykülerini kaydetmişlerdir¹². Bu proje, sözlü tarihin gelişimi için önemli bir çalışma olmasına rağmen sözlü tarihin kurumsallaşmasında başat rolü, Amerika'nın New York şehrinde bulunan Kolombiya Üniversitesi'nde ilk Sözlü Tarih Araştırma Ofisi'ni açan Allan Nevins oynamıştır. Nevins, tarihsel öneme sahip hatıraları kaydetmek, korumak ve gelecekteki araştırmalar için kullanılabilir hale getirmek için sistematik ve disiplinli ilk modern çabayı başlatmıştır. Başkan Grover Cleveland'ın biyografisi üzerinde çalışırken, geride güvenilir çok az kişisel kayıt kaldığını fark eden Nevins, yazılı kaynakları tamamlamak için Grover Cleveland'ın yakın çevresiyle görüşmeler yürütmüştür. Nevins'in çabası,

⁸ Alexander Freund, Kristina R. Llewellyn ve Nolan Reilly, "Introduction". The Canadian Oral History Reader, eds. Alexander Freund, Kristina R. Llewellyn, and Nolan Reilly, McGill-Queen's University Press, Montreal & Kingston 2015, s. 5.

⁹ Donald A. Ritchie, *Doing Oral History*, Oxford University Press, New York, NY 2015, s. 2.

¹⁰ Fatma Acun, "Tarihin İnşaaı Sürecine Belge ve Kullanımı" Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu (Bildiriler), ed. Mehmet Öz, Türk Tarih Kurumu, Ankara 18-20 Mart 2010, s. 91.

¹¹ John Tosh, *Tarihin Peşinde*, çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 191.

¹² Esra Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri: Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 130.

“elit sözlü tarih”¹³ anlayışını temsil etmektedir. Nevins’in aksine sözlü tarihte Britanya ekolünün en önemli temsilcileri, George Ewart Evans (Britanya ekolünün öncüsü¹⁴) ve Paul Thompson’ın çalışmaları sosyal tarihe odaklanmıştır. Bu sosyal tarih anlayışı ise “aşağıdan yukarıya tarih” olarak bilinmektedir¹⁵. Bu gelişmelere paralel olarak sözlü tarih hem Amerika’da hem de İngiltere’de kurumsal yapıya kavuşmuş ve gelişmiştir.

Amerika ve İngiltere tecrübelerinin etkisiyle Almanya, Arjantin, Brezilya, Çin, İrlanda, İsrail, İspanya, İsveç, İtalya, Galler, Kanada, Meksika, Norveç, Fransa ve diğer birçok ülkede sözlü tarih kurumsallaşmış ve dünya çapında bilinen bir alan haline gelmiştir¹⁶. Sözlü tarihin gelişim gösterdiği ülkelerden biri de Türkiye’dir. Özellikle 1990’lı yıllarda sözlü tarihin tanınması ve akademik çalışmalarda yer bulmasında Tarih Vakfı öncü bir rol üstlenmiştir. Vakıf; yaptığı projeler, çalıştaylar, etkinlikler ve yayınladığı kitaplarla (çeviri ve telif eserler)¹⁷ sözlü tarihin Türkiye’de yaygınlaşmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bunun dışında sözlü tarih, 1995 yılından itibaren çeşitli tez çalışmalarına ve projelere konu olmuştur¹⁸.

Sözlü Tarih Görüşmeleri

Günümüzde tarih, antropoloji, eğitim, halk bilimi, iletişim, mimarlık, müzik, radyo ve televizyon, siyasal bilimler, spor, edebiyat gibi birçok alanda yoğun bir şekilde kullanılan¹⁹ sözlü tarihte araştırmacıya bilgi verenlere genellikle “anlatıcı” ya da “katılımcı” adı verilmektedir²⁰. Bunun yanında kimi tarihçiler, “görüşme yapılan kişi” ya da “görüşülen kişi” gibi isimler, pasif anlamlara geldiği için reddederek yerine “bilgi verici, sağlayıcı (kişi)”, “cevaplayıcı”, “tanık”, “hikâyeci (hikâye anlatan)” gibi aktif isimleri kullanmaktadırlar²¹. Kullanılan terim ya da adlandırma, aynı zamanda

¹³ William Schneider, “Introduction”. *Living with Stories: Telling, Re-telling, and Remembering*, ed. William Schneider, 2008, s. 4; Ritchie, a.g.e., s. 19.

¹⁴ Paul Thompson ve Joanna Bornat, *The Voice of the Past*, Oxford University Press, Oxford, 2017 Fourth Edition, s. 64.

¹⁵ Hajek ve Davis, a.g.e. s. 284-285.

¹⁶ İlker Dere, “Sosyal Bilgiler Derslerinde Bir Öğrenme ve Öğretme Yöntemi Olarak Sözlü Tarih” (Doktora tezi, Uşak Üniversitesi, 2017), s. 28; Thompson ve Bornat, a.g.e., s. 71-108.

¹⁷ Ayşenur Özbaş ve Sezai Öztaş, “Sözlü Tarih ve Tarih Yazımındaki Değişim”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, c. 25, (2021), s. 164.

¹⁸ Dere, 2019, a.g.m., s. 83.

¹⁹ Dere, 2019, a.g.m., s. 120.

²⁰ Leavy, a.g.e., s. 9.

²¹ Ritchie, a.g.e., s. 14.

araştırmacının epistemolojik bakış açısını yansıtmaktadır²². Bu çalışmada araştırmacı, sözlü tarih çalışmasının önemli bir parçası olan ve hikâyelerini paylaşan kişiler için “katılımcı” terimini tercih etmiştir. Bu bakış açısı, araştırmacının katılımcıyı bilgi üretim sürecinin aktif bir paydaşı olarak kabul etmesini, yani epistemolojik yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Sözlü tarih görüşmesi, temel manada öncesinde iyi hazırlanmış bir görüşmeci ile katılımcı arasındaki ses ya da video formatında kaydedilen bilgi alışverişini ifade etmektedir²³. Bu iki etkileşim öznesi arasında bir çeşit iş birliği sağlanmadan birlikte hareket etmesi beklenemez²⁴. Ayrıca görüşmeler, bir görüşmeci ve katılımcı arasındaki işbirlikli bir çaba olduğu²⁵ ve gönüllülük esasına dayalı olarak yapıldığı için görüşmeciyle katılımcı arasında iyi ilişki kurulması gerekir²⁶. Katılımcıyla iyi ilişki kurularak ve görüşme kurallarına uyularak yürütülen ve kaydedilen sözlü tarih görüşmeleri yazıya aktarılır. Dökümler, zaman alıcı olmasına rağmen oldukça gereklidir. Çoğu araştırmacı, birebir (motamot) transkriptleri tercih eder. Ayrıca katılımcının doğrudan ifadelerini belirginleştirmek için italik ve kalın yazı tiplerini kullanır²⁷. Sözlü tarih görüşmeleri aracılığıyla toplanan veriler, tipik olarak içerik analizine tabi tutulur. Verilerin analizi sonucunda çeşitli ürünler (kitaplar, makaleler, filmler, sunumlar, sergiler, radyo programları, tiyatro çalışmaları, internet siteleri, edebi eserler vb.) ortaya konulur²⁸.

Sözlü tarih çalışmalarının ana kaynağı görüşmeler olduğu için verilerin kalitesi, katılımcıların özelliklerinden ve anlatılan hikâyelerin kanıtlanabilirliğinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu gerekçeyle sözlü tarih görüşmeleri öncesinde, sırasında ve sonrasında bir dizi kurala

²² Leavy, a.g.e., s. 9.

²³ Ritchie, a.g.e., s. 1.

²⁴ Alessandro Portelli, *The Death of Luigi Trastulli, and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*. State University of New York Press, Albany, N.Y 1991, s. 31.

²⁵ Lynn Abrams, *Oral History Theory*, Routledge, London 2010, s. 10.

²⁶ Charles T. Morrissey, “Oral History Interviews: from Inception to Closure”. *Handbook of Oral History*, eds. Thomas L. Charlton, Lois E. Myers ve Rebecca Sharpless, Altamira Press, Lanham, MD 2006, s. 172; John A. Neuenschwander, “Oral Historians and Long-Term Memory”, *Oral History: An Interdisciplinary Anthology* (ss. 324-332), eds. David Dunaway ve Willa Klug Baum, American Association for State and Local History, Nashville, Tennessee 1984, s. 326.

²⁷ Leavy, a.g.e., s. 60.

²⁸ Ritchie, a.g.e., s. 234; Thompson ve Bornat, a.g.e., s. 266-307.

uyulmalıdır²⁹. Bu kurallar bilinmesine rağmen birçok sözlü tarih çalışmasında katılımcılardan kaynaklanan bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu çalışmada sözlü tarih çalışmalarında katılımcılardan kaynaklanan problemleri belirlemek ve bu sorunlara yönelik pratik çözüm önerileri sunmak amaçlanmıştır. Problemleri belirlemek amacıyla çeşitli sosyal bilim disiplinlerinde yayımlanan sözlü tarih çalışmaları incelenmiştir. Bunun yanında bazı problemler, araştırmacının yürüttüğü çalışmalardaki doğrudan gözlemlerine dayanmaktadır.

Katılımcılardan Kaynaklanan Problemler ve Çözüm Önerileri

Bu bölümde sözlü tarih çalışmalarında görüşme öncesinde, sırasında ve sonrasında katılımcılardan kaynaklanan problemler ve bunlara yönelik çözüm önerileri sunulmuştur.

Sözlü Tarih Görüşmelerinden Önce Karşılaşılan Problemler

Yeterli Bilgiye Sahip Olmama

Verimli bir sözlü tarih çalışması için yeterli bilgiye sahip katılımcıları belirlemek gerekmektedir. Ancak bu kolay bir süreç değildir. Yeterli bilgiye sahip olmayan, yardım etme motivasyonu ile görüşmeye gelmeyen ya da çalışmanın amacının ve öneminin farkında olmayan katılımcılarla yapılan görüşmelerden verim alınamamaktadır³⁰. Bu tür sorunları aşmak için görüşme öncesinde katılımcılarla görüşerek onların bilgileri değerlendirilmelidir.

Görüşmeye Katılmama

Bazı durumlarda uygun katılımcı adayları bulunsa bile kişiler, görüşmeye katılmak istemeyebilir, görüşmeye kısa bir süre kala iptal edebilir, oyalayabilir ya da söz verdiği halde görüşmeye gelmeyebilir³¹. Aslında görüşmeye gelmeyecek kişi için alınacak kesin bir önlem yoktur. Alınacak en iyi önlem, görüşme saatine yakın bir zaman diliminde alternatif bir görüşme oturumu daha planlamak olacaktır.

Görüşmenin Kaydedilmesine İzin Vermeme

Görüşmelerde ses ya da görüntü kaydı alınması, sözlü tarih görüşmeleri için oldukça gereklidir. Kayıt, her şeyden önce hem araştırmacının hem katılımcının haklarının korumasının en iyi yoludur. Nihayetinde katılımcılar,

²⁹ Görüşme öncesinde, sırasında ve sonrasında uyulması kurallar ve alınması gereken önlemler için bkz. İlker Dere ve Erkan Dinç, "Sözlü Tarihin Geçerliliği ve Güvenilirliği Üzerine Bir Değerlendirme". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 21, (2020), 280-285.

³⁰ Dere, a.g.t., s. 110.

³¹ Dere, a.g.t., s. 154.

görüşmede söylediklerinin arkasında durmayabilir. Bu durumda araştırmacı, kayıtları kullanarak tepkilere karşı kendini savunabilir³². Aynı şekilde katılımcı da kayıtları kanıt gösterebilir. Ancak bazı katılımcılar, görüşmenin kaydedilecek olmasından rahatsız olup katılmak istememektedir. Görüşmenin kaydedilmesini kabul eden bazı katılımcılar ise ses kaydından dolayı hikâyelerini anlatmaktan çekinmektedir. Ses kaydı alınmadığında detaylar kaybolduğu için araştırmacı zor durumda kalmaktadır. İlker Dere ve Erkan Dinç³³ tarafından yapılan çalışmada bazı katılımcılar görüşmenin kaydedilmesini istememiştir. Dolayısıyla ilgili katılımcılar örnekleme dâhil edilmemiştir. Eğer katılımcı, sesli ya da görüntülü hiçbir şekilde kayda izin vermiyorsa görüşmeden vazgeçilmesi daha uygun olacaktır. Bu durum, katılımcının görüşme sırasında yeterince açık ve yardımsever olmayacağına da işaret etmektedir. İlgili kişi, gerçekten çalışma için vazgeçilmezse görüşme yazılı olarak yapılmalı ve detaylı notlar alınmalıdır. Yazılı görüşmenin verileri, ses kaydı ile yürütülen görüşmeler kadar nitelikli olmayabilir ancak önemli verilerin elde edilmesi için alternatif olarak bu yol da izlenebilir³⁴.

Sözlü Tarih Görüşmeleri Sırasında Karşılaşılan Problemler

İletişime Kapalı Olma

Sözlü tarih görüşmelerinin ana veri kaynağı insanlardır. Görüşmeler, gönüllülük esasına dayalı olarak yapıldığı için görüşmeciyle katılımcı arasında iyi ilişki kurulması gerekir³⁵. Katılımcılarla kurulacak iyi ilişki, görüşmenin verimi açısından belirleyicidir. Araştırmacı ve katılımcı, görüşme sürecinde samimi (laubali değil) bir ilişki kurarlar. Katılımcılar, bu ilişkiye güvenerek bildiklerini anlatırlar, anlattıklarının istismar edilmeyeceğinden ve doğru şekilde kullanılacağından emin olmak isterler. Sözlü tarihçiler, bir röportajın yalnızca bir parçasını alıp konuyu bağlamından kopararak sunanlar gibi çalışmazlar. Fakat bunu katılımcıya hissettirmek gerekmektedir. Araştırmacının bütün çabalarına rağmen karakteristik özelliklerinden dolayı katılımcı iletişime kapalı olabilir ve anlatmamak için direnebilir. Bu durumda araştırmacı, bir süre daha

³² Ritchie, a.g.e., s. 105.

³³ İlker Dere ve Erkan Dinç, "Sosyal Bilgiler Derslerinden Kalanlar: 1960'dan Günümüze Kadar Sosyal Bilgiler Dersini Alanların Hatıraları", *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 16, 21-39.

³⁴ Ritchie, a.g.e., s. 107.

³⁵ Morrissey, a.g.m., s. 172.

katılımcıyı açmaya ve onun güvenini kazanmaya çalışabilir. Sonuç alamazsa görüşmeyi sonlandırabilir³⁶.

Detaylı Bilgi Vermeme

Sözlü tarih, -ait olduğu yorumlayıcı paradigmanın niteliklerinden biri de olan- tecrübelerin detaylarına odaklanmaktadır³⁷. Detaylarda anlatılanlar, yazılı kayıtlardaki eksikliklerin tamamlanması ve olayların geri planının anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu gerekçelerle katılımcının detaylı bilgi vermesi, araştırmacının olayları yorumlaması ve anlaşılır bir şekilde sunması için önemlidir. Bu gerekliliklere rağmen bazı katılımcılar, bilgi sahibi olmasına rağmen yeterince konuşkan olmadıkları ya da anlatmaktan hoşlanmadıkları için sınırlı bilgiler vermektedir. Bu durumda araştırmacının görüşmeyi derinleştirmeye yönelik takip eden sorular (sonda) sorması yararlı olacaktır.

Katılımcının Sorulan Soruları Anlamaması

Sözlü tarih görüşmelerinde kullanılan soruları katılımcının doğru bir şekilde anlaması önemlidir. Ağdalı, jargonlu ya da anlaşılması zor kelimelerin olduğu bir dil görüşmeyi ilerletmeyebilir. İlker Dere tarafından yapılan doktora tezinde Uşak'ta Milli Bayramlar temasıyla ilgili gerçekleştirilen sözlü tarih görüşmesinde ortaokul öğrencilerinden birisi dedesine: "Geçmişte Cumhuriyet bayramlarının olmazsa olmazları nelerdi?" diye sormuştur. Soruyu yanlış anlayan dede, kızarak "Cumhuriyet olmaz ne demek!" diye tepki göstermiştir. Bunun üzerine öğrenciler, açıklama yaparak kendisini sakinleştirmiştir³⁸. Bu deneyim, katılımcıların niteliklerinin göz önünde bulundurulması görüşme sorularının daha sade ve anlaşılır bir dille hazırlanmasının önemini ortaya koymuştur.

Hassas Konular Hakkında Konuşmak İstememe

Sözlü tarih, resmi kayıtların ve yazılı kaynakların dışında kalan bilgileri ve anıları ortaya çıkarma konusunda önemli bir misyona sahiptir. Sözlü tarih çalışmalarında sürgünler, toplumsal baskılar, savaşlar, travmalar, salgınlar, afetler (deprem, sel, orman yangınları vb.) ve önemli kayıplar gibi hassas konular sıkça ele alınır. Sözlü tarih, bu tür üstü kapatılmış ve çok fazla konuşulmamış konulardaki başarılı sondaj çalışmalarıyla 1970'lerden sonra Amerika'da "aşağıdan yukarıya tarih" anlayışının gelişimine öncülük etmiştir. Bu gerekçeyle sözlü tarih, üzerinde çok konuşulmamış ya da

³⁶ Ritchie, a.g.e., s. 84.

³⁷ Verusca Calabria ve Di Bailey, "Participatory Action Research and Oral History as Natural Allies in Mental Health Research", Qualitative Research, OnlineFirst, (2021), s. 3.

³⁸ Dere, a.g.t., s. 112.

konusulmak istenmeyen konulara da odaklanır. Bu tür bir konuda çalışırken, süreci oldukça hassas bir şekilde yönetmek ve katılımcılar konuşmak istemiyorsa kibarca ikna edilmeye çalışmak, sonuç alınamıyorsa konuyu kapatmak gerekmektedir. Hâlihazırda Türkiye’de tecrübe edilen Kovid-19 (2019’dan beri) salgını ve Kahramanmaraş merkezli depremler (06 Şubat 2023) birçok sözlü tarih çalışmasına konu olacaktır. Bu çalışmalarda özellikle bu konuya dikkat etmekte fayda vardır.

Olayları Unutma, Hatırlamama ve Yanlış Hatırlama

Doğal olarak insanlar, araştırmacının en çok önemli gördüklerini değil, kendileri için önemli olduğuna inandıkları durumları hatırlarlar³⁹. Dolayısıyla yaşı kaç olursa olsun, sözlü tarih görüşmelerinde katılımcıların, konunun detaylarını unutabilme, hatırlamama ya da yanlış hatırlayabilme olasılıkları vardır⁴⁰. Burada araştırmacı, fark ettiği tutarsızlıklara yönelik ek sorular sorarak ve katılımcıya yardımcı olarak doğrulama yapabilir. Bunun yanında literatür araştırması veya önceki görüşmelerde elde ettiği bilgilere dayanarak hatırlanmayan ya da yanlış hatırlanan duruma ilişkin ipuçları verebilir⁴¹. Böylece hatırlamaya yardımcı olabilir ya da yanlış hatırlamaları düzeltebilir. Katılımcı agresif bir savunma yaparsa veya bu işlemlerin hiçbiri araştırmacıya doğrulama imkânı vermezse, katılımcının anlattığı ilgili bölümlere soru işareti koyulabilir ve kendisinden görüşmek için yeni katılımcılar önermesi istenebilir.

Bazı Bilgileri Gizlemek İsteme

İnsanlar, hoş olmayan deneyimleri anılarından dışlama eğilimindedir. Örneğin, kadınlar genellikle hayatlarında şiddet ve toplumsal cinsiyete dayalı taciz olaylarını reddederler veya bu deneyimler hakkında konuşmaktan çekinirler. Sözlü tarih görüşmelerinde katılımcılar, hoş olmayan deneyimleri (şiddet, taciz vb.)⁴² ve kendi imajları açısından zararlı olarak algıladığı durumları gizleyebilir⁴³. Araştırmacı, ek sorularla katılımcıyı gizlediği noktalara çekmeye çalışabilir. Ancak bu tavır, çok ileri gidemeyecektir. Bu çabalar yetersiz kalırsa, eksik kalan kısımlar bilgi sahibi başka kişilerle görüşülerek aydınlatılabilir.

³⁹ Ritchie, a.g.e., s. 16; Yow, a.g.e., s. 39.

⁴⁰ Charlotte Fischer, Stefania Costache ve Chara Makriyianni, *Sözlü Tarihin Tanıtımı*. Çev: Şerif Tuncel, K&L Lithofit, Kıbrıs, 2011, s. 8; Ritchie, a.g.e., s. 95.

⁴¹ Ritchie, a.g.e., s. 15.

⁴² Nancy Janovicek, “Oral History and Ethical Practice After TCPS21”, Kristina R. Llewellyn, Alexander Freund ve Nolan Reilly (Eds.) *The Canadian Oral History Reader* (ss. 73-97). McGill-Queen’s University Press, London 2015, s. 78.

⁴³ Ritchie, a.g.e., s. 111.

Konu Dışı Konuşma

Sözlü tarih görüşmeleri, gelişigüzel konuşmalar ya da sohbetler değil; bir odak ve amaç çerçevesinde yapılan oturumlardır. Ancak katılımcılar, her zaman bunun farkında olmayabilir. Bu durumda araştırmacı, katılımcıyı araştırmacının odağına çekmeli ve konu dışı yapılan konuşmaları en kısa sürede sonlandırmalıdır. Bunu yaparken araştırmacının, katılımcıyı rahatsız etmemesi ve onun konuşmasını bölmeden dinlemesi gerekir⁴⁴. Tercih edilecek en iyi yol, farklı sorularla katılımcıyı konunun odağına yeniden çekmektir. Bu konuda cinsiyete göre değişen bakış açılarındaki farkları da göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Feminist tarihçiler, kadınların hikâyelerini erkeklerden daha ayrıntılı anlattıklarını iddia etmektedir. Bu iddiaya göre; kadınlar hikâyelerinde daha çok aile yaşamının ayrıntılarını kullanırken; erkekler olayları kronolojileriyle savaş, seçim ve grev gibi büyük toplumsal olaylarla bağlantılar kurarak anlatma eğilimindedir⁴⁵. Bu olası farklı bakış açıları da göz önünde bulundurularak sorulacak sorular yapılandırılabilir.

Olayları Çarpıtma ve İmaj Oluşturma

Sözlü tarih görüşmelerinde katılımcılar; olayları çarpıtabilir, imaj oluşturmaya çalışabilir⁴⁶ veya varsayımlar ekleyebilirler⁴⁷. Bunun farkında olan araştırmacının sorgulayıcı bir tavır içinde olması ve anlatılanlarla ilgili doğrulayıcı kanıtlar araması gerekecektir. Ancak bu tavır, bazen katılımcıyı rahatsız edebilir. Bunun için olayları çarpıttığı hissedilen veya anlaşılan durumlara yönelik olarak görüşmenin ilerleyen kısımlarında katılımcının oluşturduğu imajın çelişkili yönlerine dikkat çekmek ve çarpıtılan yönlerin tutarsızlıklarını vurgulamak için yeni sorular sormak yararlı olacaktır. Nihayetinde sözlü tarihinin görevi; dürüst, tarafsız ve eleştirel bir şekilde katılımcıyı geçmişle yüzleştirmek ve nostaljiden uzaklaştırmaktır⁴⁸. Dolayısıyla tespit edilen tutarsızlıklar veya çarpıtmalar netleştirilirse ve giderilemezse katılımcı örneklemden çıkarılabilir veya başka katılımcılarla yapılan görüşmelerde sorgulanabilir. Nihayetinde sözlü tarih, farklı ve açıkça çelişen tanıklıkları bir araya getirerek muhakeme ve değerlendirme

⁴⁴ Ritchie, a.g.e., s. 82.

⁴⁵ Linda Shopes, "Making Sense of Oral History", *History Matters: The US Survey Course on the Web*, 2002, s. 7.

⁴⁶ Ritchie, a.g.e., s. 111.

⁴⁷ Fischer, Costache ve Makriyianni, a.g.e., s. 8.

⁴⁸ Ritchie, a.g.e., s. 19.

yaparak güvenilir bir anlatı oluşturmayı amaçladığı için⁴⁹ bu sorgulama gereklidir.

Grupla Görüşmeden Kaynaklanan Problemler

En iyi sözlü tarih görüşmeleri, genellikle bireysel yapılmaktadır. Grup görüşmesi, çeşitli sorunlara neden olabilir⁵⁰. Ancak bir konu tartışılarak hatırlanması kolaylaşacaksa grupla görüşme gerçekleştirilebilir⁵¹. Bazı görüşmelerde (örneğin, aile tarihi oturumlarında) birkaç katılımcı (babaanne, dede, anne, baba, eş, amca, dayı, hala vs.) aynı anda ortamda bulunmak isteyebilir. Bu görüşme türünün iki boyutu vardır. Olumlu boyutu, hatırlamaya ve anlatılanların doğrulanmasına yardımcı olmaktadır. Olumsuz boyutu, katılımcının tanıdıklarının (akrabalarının) yanında konuşmaktan ve bazı konulara girmekten çekinmesine ya da çarpıtarak anlatmasına neden olabilir. Bazen katılımcılar, olayları yanında sorabileceği birileri olduğunda daha fazla hatırlıyorsa birlikte de görüşme yapılabilir. Daha zor olmasına rağmen grup görüşmelerinde zengin bilgiler toplanabilir. Katılımcılar, kendi başarılarına düşünemeyecekleri ortak olayları grup sayesinde hatırlayabilirler. Ayrıca bu oturumlar, kendi kendine abartma sorununun da giderilmesine yardımcı olabilir⁵². Bu şartlar göz önünde bulundurularak görüşmenin türüne (bireysel ya da grupla) karar verilmelidir. Grupla görüşmenin yararlı olacağına kanaat getirilmişse aşağıda yer alan önlemleri almak gerekmektedir:

- Kayıta seslerin benzeşmesi ihtimaline karşı döküme yardımcı olması için bazı notlar alınabilir.
- Her katılımcı, konuşmaya adını söyleyerek başlayabilir.
- Sessiz kalan katılımcılara sorular sorularak görüşmeye dâhil edilebilir⁵³.

Başkalarını Suçlama ve Ayrımcı Konuşma

Bazı katılımcılar, konuşma sırasında başkalarını suçlayabilir veya ayrımcı ifadeler kullanabilir. Bu tavrı doğrudan baskılamak mümkün değildir. Suçlayıcı ifadeler içeren bölümler, mutlaka başka görüşmelerden ya da kaynaklardan doğrulanmalıdır. Ayrımcı konuşmalar ise araştırma verisi olarak değerlendirilmemeli ve çıkarılma gerekçesi araştırma raporunda açıklanmalıdır.

⁴⁹ Fischer, Costache ve Makriyianni, a.g.e., s. 5.

⁵⁰ Ritchie, a.g.e., s. 49.

⁵¹ Nancy MacKay, Mary Kay Quinlan ve Barbara W. Sommer, Community Oral History Toolkit: 3, Left Coast Press, Walnut Creek, California 2013, s. 116.

⁵² Ritchie, a.g.e., s. 49.

⁵³ MacKay, Quinlan ve Sommer, a.g.e., s. 116.

Anlattıklarını Kanıtlayamama

Sözlü tarih görüşmelerinde katılımcılar; oldukça ilginç, kulağa hoş gelen, iddialı ve araştırmacıyı heyecanlandıracak bilgiler verebilir. Araştırmacı, katılımcının verdiği bilgilerin öncelikle iç sorgulamasını yapmalıdır. Bu amaçla katılımcının verdiği bilgileri kanıtlaması için bunları kimin doğrulayabileceğini ve bunlara yönelik kanıtları olup olmadığını (fotoğraf, eşya vb.) sorabilir⁵⁴. Katılımcı, olumsuz tepki vermezse ve kanıtlar sunarsa bunlar araştırma bağlamında değerlendirilebilir.

Görüşmelerde senaryo her zaman yukarıdaki kadar iyimser olmayabilir. Kanıt istendiğinde katılımcı rahatsız olabilir, yalan söylemediğini, kanıtlamak zorunda olmadığını söyleyebilir ve hatta görüşmeden ayrılabilir. Görüşme sırasında bu sorgulama, katılımcıların konuşmasını bölmeden, kibar⁵⁵, hassas ve dikkatli bir şekilde yapılmalıdır. Araştırmacı, görüşme sırasında uygun zamanda doğru bir üslupla kanıt istemezse olumsuz bir senaryoyla karşılaşabilir. Tüm gerekleri yerine getirmesine rağmen araştırmacı yine de tepki alabilir. Bu durumlar, katılımcının niteliklerine ve görüşme şartlarına göre değişebilir. Araştırmacı, kanıt talebinin gerekçesinin tüm katılımcılara uyguladığı bir prosedür olduğunu ısrarla anlatmalı ve katılımcıyı ikna etmeye çalışmalıdır.

Otorite Kurmaya Çalışma

Sözlü tarih görüşmelerinde genellikle paylaşılmış otorite benimsenir. Buna göre, görüşmeci ve katılımcı görüşmeyi iş birliği içinde sürdürürler⁵⁶. Ancak katılımcı, görüşmeyi planlayan, hazırlayan, yürüten, işleyen ve yorumlayan kişinin araştırmacı olduğunun⁵⁷ farkında olmalıdır. Bunun aksine bazı görüşmelerde katılımcılar, görüşmenin nasıl ilerleyeceğine, nelerin anlatılıp anlatılmayacağına ve tüm sürecin nasıl ilerlemesi gerektiğine tek başına karar vermeye çalışabilir. Bu durumda araştırmacı, paylaşılmış otoriteyi hatırlatmalıdır. Sonuç alamıyorsa yine görüşmeyi kibarca sonlandırıp kişiyi örneklemeden çıkarabilir.

⁵⁴ Yasin Doğan, “Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretiminde Sözlü Tarih”, Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretimi, eds. Ahmet Şimşek ve Selahattin Kaymakçı, Pegem Akademi, Ankara 2015, s. 128.

⁵⁵ Fischer, Costache ve Makriyianni, a.g.e., s. 8.

⁵⁶ Micheal Frisch, “Commentary-sharing Authority: Oral History and The Collaborative Process”, The Oral History Review, c. 30 sy. 1, (2003), s. 111.

⁵⁷ Ritchie, a.g.e., s. 14.

Görüşmecinin Kişisel Niteliklerini Sorgulama

Katılımcılar; araştırmacının kanıt istemesi, farklı türden sorular sorması ve sorgulayıcı bir tavır içerisinde olmasının altında bir kasıt arayabilir. Bu yanlış anlaşılma; niyet, kimlik, inanç ve siyasi görüş gibi özel durumların sorgulanmasına dönüşebilir. Bu durumda araştırmacı, yine sakin bir dille yanlış anlaşılmaları gidermeli ve orada bulunma amacını açıklamalıdır. Çabaları sonuç vermiyorsa görüşmeyi sonlandırmalı ve katılımcıyı örneklemeden çıkarmalıdır.

Katılımcının Konuştuğu Dilin Anlaşılması

Bazı görüşmelerde katılımcının kullandığı dil (aksan ve ağız farklılıkları gibi) anlaşılabilirliği zorlaştırabilir. Özellikle yaşlı insanların sesleri zayıfsa veya bir ağızla ve aksanla (şive) konuşurlarsa döküm yapan kişinin anlaması zorlaşabilir⁵⁸. Bu niteliklere sahip katılımcıyla görüşürken, o şiveyi (aksanı) anlayan bir kişinin görüşmede bulunmasını istemek faydalı olabilir. Aynı şekilde görüşme dökümünde de yardım gerekebilir. Böyle bir imkân yoksa ya da bu durum sakıncalıysa (katılımcının detaylarını anlatmasına engel olacaksa) araştırmacı, anlamadığı kısımları görüşme sırasında doğrudan katılımcıya sorabilir ya da görüşmeden sonra dökümü göndererek anlamadığı kısımları açıklamasını isteyebilir. Kullanılan dil nedeniyle katılımcının örnekleme dışı bırakılmasına gerek yoktur.

Sözlü Tarih Görüşmelerinden Sonra Karşılaşılan Problemler

Feragat Formunu İmzalamama

Sözlü tarih görüşmesine katılan kişilerden kullanım amacına göre izin (onay) alınmalıdır⁵⁹. Ancak bazı katılımcılar, yazılı feragat formu imzalamak istememektedir. Bu durumla karşılaşmamak için katılımcıya görüşme öncesinde tüm hakları anlatılmalıdır. Katılımcı feragat formunu imzalamak istemiyorsa sözlü onay alınabilir. 2018 yılında İlker Dere tarafından yapılan çalışmaya katılan öğretmen adayları, görüşme yaptıkları kişilerden 42 sesli, 28 yazılı izin almışlardır⁶⁰. Katılımcı, iki seçeneği de kabul etmiyorsa örneklemeden çıkarılmalıdır.

⁵⁸ Ritchie, a.g.e., s. 51.

⁵⁹ Fischer, Costache ve Makriyianni, a.g.e., s. 11.

⁶⁰ Dere, 2018, a.g.m., s. 250.

Tarihi Materyaller Paylaşmama

Tarihi eşyalar⁶¹, fotoğraflar⁶², görüntüler⁶³ ve nesnelere⁶⁴ birer kanıttır. Bu kanıtlar, görüşmenin güvenilirliğini doğrudan etkilemektedir. Görüşme konusuyla ilgili tarihsel kanıtlar katılımcıların anılarının canlanmasını sağlamaktadır. Sözlü tarih çalışması için tarihi materyaller oldukça değerli olduğu için öncelikle katılımcıya önemi ve anlamı detaylı bir şekilde anlatılmalıdır. Tarihi eşya veya nesne varsa mutlaka görüşmeye getirilmesi, katılımcının materyallere bakarak konuşması ve araştırmacının onların fotoğrafını alması için ikna edilmesi gerekmektedir.

İlgisiz Katılımcılar Önerme

Sözlü tarih verilerinin doğrulanmasının (geçerlilik ve güvenilirlik) yollarından biri de katılımcının anlattıklarını diğer şahitlerin beyanlarıyla karşılaştırmaktır⁶⁵. Bunun için araştırmacı, kendi tespit ettiği veya katılımcıların önerdiği diğer isimlerin anlattıklarıyla sürekli karşılaştırma yapar⁶⁶. Sözlü tarih araştırması, tanıklıklara dayandığı için yeni kişilere ulaşmakta katılımcıların yeni birilerini önermesi⁶⁷ çok önemlidir (kartopu örnekleme). Bu sayede olayı bilen yeni şahitlerle yola devam edilir. Üstelik katılımcı, araştırmacıyı yeni kişiye doğrudan yönlendirirse ve iletişim kurarsa (referans olursa) görüşme daha verimli olmaktadır. Yeni katılımcı, bu durumda araştırmacıya güvenip olayları daha gerçekçi ve detaylı anlatabilmektedir. Doğal olarak katılımcılar, güvendiği insanlara karşı daha yardımsever ve açık olmaktadır. Ancak katılımcıların yeni kişiler önermesi her zaman çizgisel (doğrusal) bir ilerleme sağlayamayabilir. Önerilen kişi, bilgi sahibi olmayabilir ya da bilgi sahibi olan kişi yardımsever olmayabilir.

⁶¹ Yücel Kabapınar ve Ahmet Sağlamgöncü, “Sosyal Bilgiler Dersinde Eşya Tarihini Araştırmak: Eşyanın da Tarihi mi Olurmuş!”, *Erciyes Journal of Education*, c. 1, sy. 1 (2017), s. 6.

⁶² Bahri Ata, “Müzelerle ve Tarihi Mekânlarla Tarih Öğretimi: Tarih Öğretmenlerinin “Müze Eğitime” İlişkin Görüşleri” (Doktora tezi, 2002), s. 143; Doğan, a.g.e., s. 130.

⁶³ Sezai Öztaş, “Görüntülü ve Sesli Tarihsel Kaynaklar”, *Tarih İçin Metodoloji*, ed. Ahmet Şimşek, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022, 6. bs., s. 483.

⁶⁴ Banu Çulha Özbaş, “Tarih Öğretiminde Gerçek Nesnelere Kullanımı”, *Tarih Öğretiminde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, eds. İsmail Hakkı Demircioğlu ve İbrahim Turan, Pegem Akademi, Ankara 2020, 5. bs., s. 153; Doğan, a.g.e., s. 130.

⁶⁵ Akemi Kikumura, *Family Life Histories: A Collaborative Venture*, *The Oral History Review*, c. 14, 1-7.

⁶⁶ Geçerlilik ve güvenilirlikle ilgili diğer önlemler için bkz. Dere ve Dinç, a.g.m., s. 283.

⁶⁷ Valerie Raleigh Yow, *Recording Oral History: A Guide for The Humanities and Social Sciences*, AltaMira Press, Walnut Creek, CA 2005, s. 81.

Bu durumda yeni katılımcı önerileri, araştırmacı için enerji kaybına dönüşebilmektedir.

Görüşmenin Bazı Bölümlerinin Çıkarılmasını İsteme

Bir sözlü tarih çalışmasında katılımcının anlattığı her şeyin kullanılmasını engelleme hakkı olduğu unutulmamalıdır. Hatta katılımcı, görüşmeden sonra katılımcı teyidi için görüşme kaydı ve dökümü gönderildiğinde⁶⁸ bazı bölümlerin çıkarılmasını ve kullanılmamasını talep edebilir. Bu durumda araştırmacı, sözlü tarih araştırma etiği ve katılımcı hakları gereği ilgili bölümleri kullanamayacaktır. Bu da araştırma için oldukça önemli bilgilerin, tecrübelerin, anıların ve bölümlerin kaybedilmesine neden olabilmektedir. Bu durumda, katılımcının kişisel bilgileri saklanarak verdiği bilgilerin kullanılacağına⁶⁹ dair ikna edilmesi, yazılı ya da sözlü onayının (ses kaydıyla) alınması gerekir.

Sonuç

Tarih biliminin önemli veri toplama yöntemlerinden biri olan sözlü tarihin değeri, son yıllarda giderek anlaşılmaktadır. Bu gerekçeyle çeşitli araştırmalarda elde edilen birikimlerin bir arada sunulması, problemlere çözüm bulmakta daha faydalı olabilmektedir. Bu amaçla tasarlanan araştırmada yapılan değerlendirme sonucunda sözlü tarih çalışmalarında katılımcılardan kaynaklanan bazı önemli sorunlar tespit edilmiş ve çözüm önerileri geliştirilmiştir. İlk olarak, sözlü tarih görüşmelerinde bazı katılımcılar, araştırma konusu hakkında yeterli bilgiye sahip olmayabilir. Bu problemi görüşmeden önce çözmek için katılımcıyla ön görüşme yaparak bilgileri değerlendirilmelidir. İkincisi, bilgili katılımcılar görüşmeye söz verdikleri halde gelmeyebilir. Bu durum için alınabilecek kesin bir önlem yoktur. Son olarak, bazı katılımcılar görüşmenin kaydedilmesine karşı çıkmaktadır. Katılımcı, örneklem için vazgeçilmez biriyse yazılı görüşme yapılabilir. Bu üç madde, görüşme öncesi karşılaşılabilecek sorunlardır.

Aslında sözlü tarih çalışmalarında sorunların büyük çoğunluğu, görüşme sırasında ortaya çıkar. İlk olarak, katılımcı iletişime açık olmayabilir. Bu durumda katılımcıyla iyi ilişki kurmak, güvenini kazanmak ve kendini açması için çaba sarf etmek gerekir. Sonuç alınmıyorsa görüşme sonlandırılabilir. İkincisi, bazı katılımcılar detaylı bilgi vermeden genel çerçevede konuşabilir. Araştırmacı, ek sorular sorarak konuyu detaylandırabilir. Üçüncüsü, katılımcılar, araştırmacının dilini anlamayabilir. Ağdalı (ağır), jargonlu ya da zor kelimelerden uzak durularak sade ve açık

⁶⁸ Dere ve Dinç, 2020, a.g.m., s. 283.

⁶⁹ Janovicek, a.g.e., s. 80; MacKay, Quinlan ve Sommer, a.g.e., s. 116.

bir dil tercih edilmelidir. Dördüncüsü, katılımcılar, henüz atlatamadıkları hassas konularda konuşmak istemeyebilir. Bu durumda fazla ısrarcı olmamakta fayda vardır. Beşincisi, katılımcılar, olayları unutabilir, hatırlamayabilir ya da yanlış hatırlayabilir. Araştırmacı, katılımcıya ipuçları vererek ya da tutarsız yönlelere ilişkin ek sorular sorarak görüşmeyi sürdürmelidir. Altıncısı, katılımcılar, bazı bilgileri gizlemeye çalışır. Araştırmacı, üstü örtülmeye çalışan konulara yönelik ek sorular sorarak yeniden görüşme gündemine getirmelidir. Yedincisi, katılımcı araştırma konusunun dışına taşarak konuşabilir. Araştırmacı, yine ek sorularla katılımcıyı konunun odağına çekebilir. Sekizincisi, katılımcılar, olayları çarpıtabilir veya imaj oluşturmaya çalışabilir. Bu durumda araştırmacı, çarpıtmaların ve imajların üzerine gitmek için ek sorularla sorgulama yapabilir. Dokuzuncusu, grupla görüşme yapıldığında, seslerin ve kişilerin karışmaması için her katılımcı konuşmaya başlamadan ismini söylemelidir. Onuncusu, görüşme sırasında katılımcılar, başkalarını suçlayabilir veya ayrımcı konuşabilir. Araştırmacı, ifadelerin gerçekliğini başka kaynaklardan kontrol etmeli ve ayrımcı ifadeleri veri olarak kullanmamalıdır. Onun birincisi, katılımcı, görüşme sırasında anlattıklarına dair kanıtlar sunamayabilir. Bu durumda araştırmacı, uygun bir dille kanıt talebinde bulunmalıdır. On ikincisi, görüşmede katılımcılar otorite kurmaya çalışabilir. Böyle bir durumda araştırmacı, paylaşılan otoriteyi kibarca hatırlatmalı, sonuç alamazsa ilgili kişiyi örneklemden çıkarmalıdır. On üçüncüsü, katılımcılar görüşmecinin kişisel niteliklerini art niyetle sorgulayabilir. Bu durumda araştırmacı, yanlış anlaşılmaları gidermeye çalışmasına rağmen sonuç alamazsa görüşmeyi sonlandırmalıdır. Son olarak katılımcının konuştuğu dil anlaşılmayabilir. Bu şartlar altında araştırmacı, anlamadığı kısımları katılımcıya ya da kullandığı dilin özelliklerini anlayan başka birine sorup doğrulama yapabilir.

Sözlü tarih görüşmelerinden sonra da birçok problemle karşılaşmaktadır. Bu problemlerin ilki, katılımcının sözlü verilerinin kullanım izni için istenen yazılı feragat formunu imzalamamasıdır. Araştırmacı, yazılı feragat alamıyorsa sözlü onay alabilir. Aksi durumda katılımcıyı örneklemden çıkarması gerekir. İkincisi, katılımcılar mevcut olmasına rağmen sözlü tarih görüşmesini destekleyici tarihi materyalleri paylaşmayabilir. Araştırmacı, ilgili materyallerin fotoğraflarını almak için konunun önemini katılımcıya anlatarak ikna etmeye çalışmalıdır. Üçüncüsü, katılımcıların önerdiği potansiyel kişiler konu hakkında yeterince bilgi sahibi olmayabilir. Bu durumda önerilen kişilerle ön görüşme yapılarak doğrulama yapılabilir. Son olarak katılımcılar, görüşme sırasında söylediklerinin bir kısmının kullanımını engelleyebilir. Bu durumda da ikna etmeye çalışmaktan başka

seçenek yoktur. İkna edilemiyorsa o bölümler izinsiz kesinlikle kullanılmamalıdır.

Bu araştırmada sözlü tarih çalışmalarında görüşme öncesinde (3), sırasında (14) ve sonrasında (4) karşılaşılabilecek toplam 21 probleme yer verilmiştir. Elbette bu problemler, benzersiz tecrübelerle artırılabilir. Buradaki problemler, alanyazın çalışmalarında raporlanan ve araştırmacının doğrudan gözlemlerine yansıyan örneklerle sınırlıdır. Her problemle ilgili pratik öneriler de sunulmuştur. Tabi ki bu önerilerin de yüzde yüz sonuç vereceğini söylemek mümkün değildir. Her sözlü tarih çalışması ya da projesi, kendi doğasına uygun olarak çeşitli öngörülemez sorunlar barındırabilir. Bu sorunları, araştırmacılar kendi süreçlerinde keşfedecek ve bunlara karşı listelenen çözüm önerilerden faydalanabilecektir. Burada yoksa kendi çözümlerini üretip sonuçları raporlayacaktır. Bu araştırmanın en önemli çarpan etkisi, yapılan tespitlerin ve çözüm önerilerinin araştırmacıların sözlü tarih çalışmalarında karşılaştığı problemlere çözüm olabileme potansiyelidir.

Kaynakça

- ABRAMS Lynn, *Oral History Theory*, Routledge, London 2010.
- ACUN Fatma, “Tarihin İnşası Sürecine Belge ve Kullanımı” Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu (Bildiriler), Mehmet Öz (Ed.), Türk Tarih Kurumu, Ankara 18-20 Mart 2010.
- ATA Bahri, “Müzelerle ve Tarihi Mekânlarla Tarih Öğretimi: Tarih Öğretmenlerinin “Müze Eğitimine” İlişkin Görüşleri” (Doktora tezi, 2002).
- CALABRIA Verusca ve BAILEY Di, “Participatory Action Research and Oral History as Natural Allies in Mental Health Research”, *Qualitative Research*, OnlineFirst (2021), ss. 1-18.
- ÇULHA ÖZBAŞ Banu, “Tarih Öğretiminde Gerçek Nesnelerin Kullanımı”, *Tarih Öğretiminde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, İsmail Hakkı Demircioğlu ve İbrahim Turan (Ed.) (ss. 143-160), Pegem Akademi, Ankara 2020, 5. Bs.
- DANACIOĞLU Esra, *Geçmişin İzleri: Yanbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.
- DERE İlker ve DİNÇ Erkan, “Sosyal Bilgiler Derslerinden Kalanlar: 1960’dan Günümüze Kadar Sosyal Bilgiler Dersini Alanların Hatıraları”, *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 16, (2017), ss. 21-39.
- DERE İlker, “Sosyal Bilgiler Derslerinde Bir Öğrenme ve Öğretme Yöntemi Olarak Sözlü Tarih” (Doktora tezi, Uşak Üniversitesi 2017).
- DERE İlker, “Sosyal Bilgiler Lisans Eğitiminde Sözlü Tarih: Örnek Bir Uygulama”, *International Online Journal of Educational Sciences*, c. 10, sy. 3, (2018), ss. 243-262.
- DERE İlker, “Sözlü Tarihin Kaynakları: Bir Bibliyografya Çalışması”, *tarihyazımı*, c. 1, sy. 1, (2019), ss. 79-122.
- DERE İlker ve DİNÇ Erkan, “Sözlü Tarihin Geçerliliği ve Güvenilirliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 21, (2020), ss. 280-285.

- DOĞAN Yasin, "Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretiminde Sözlü Tarih", Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretimi, Ahmet Şimşek ve Selahattin Kaymakçı (Ed.), (ss. 113-142), Pegem Akademi, Ankara 2015.
- DÜNDAR Kübra ve ÖZTAŞ Sezai, "Tekirdağlı Kıbrıs Gazilerinin Gözüyle Kıbrıs Barış Harekâtı", Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi, c. 5, sy. 9 (2022), ss. 51-125.
- FREUND Alexander, LLEWELLYN, Kristina R. ve REILLY Nolan, "Introduction", The Canadian Oral History Reader, Alexander Freund, Kristina R. Llewellyn, and Nolan Reilly (Eds.), (ss. 3-25), McGill-Queen's University Press, Montreal & Kingston 2015.
- FRISCH Micheal, "Commentary-sharing Authority: Oral History and The Collaborative Process," The Oral History Review, c. 30, sy. 1 (2003), ss. 111-113.
- FISCHER Charlotte, COSTACHE, Stefania ve MAKRIYIANNI Chara, Sözlü Tarihin Tanıtımı, Çev. Şerif Tuncel, K&L Lithofit, Kıbrıs 2011.
- HAJEK Andrea ve DAVIS Angela, "Oral History," International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, James Wright (Ed.), c. 17, (ss. 284-90), Elsevier, Amsterdam 2015, 2nd edition.
- JANESICK Valerie J., "Oral history interviewing: Issues and Possibilities," The Oxford Handbook of Qualitative Research, Patricia Leavy (Ed.) (ss. 300-314). Oxford University Press, Oxford 2014.
- JANOVICEK Nancy, "Oral History and Ethical Practice After TCPS21". The Canadian Oral History Reader, Kristina R. Llewellyn, Alexander Freund ve Nolan Reilly (Eds) (ss. 73-97), McGill-Queen's University Press, London 2015.
- KABAPINAR Yücel ve SAĞLAMGÖNCÜ Ahmet, "Sosyal Bilgiler Dersinde Eşya Tarihini Araştırmak: Eşyanın da Tarihi mi Olurmuş!", Erciyes Journal of Education, c. 1, sy. 1, (2017), ss. 1-21.
- KIKUMURA Akemi, "Family Life Histories: A Collaborative Venture," The Oral History Review, c. 14, (1986), ss. 1-7.
- LEAVY Patricia, Oral History: Understanding Qualitative Research, Oxford University Press, Oxford 2011.
- MACKAY Nancy, QUINLAN Mary Kay ve SOMMER Barbara W, Community Oral History Toolkit: 3, Left Coast Press, Walnut Creek, California 2013.
- MORRISSEY Charles T, "Oral History Interviews: from Inception to Closure," Handbook of Oral History, Thomas L. Charlton, Lois E. Myers ve Rebecca Sharpless (Eds.) (ss. 170-206). Altamira Press, Lanham, MD 2006.
- MULVIHILL Thalia M. ve SWAMINATHAN Raji, "Introduction to the Art and Science of Interdisciplinary Oral History," Oral History and Qualitative Methodologies-Educational Research for Social Justice, Thalia M. Mulvihill ve Raji Swaminathan (Ed.) (ss. 3-17), Routledge, London 2021.
- NEUENSCHWANDER John A, "Oral Historians and Long-Term Memory." Oral History: An Interdisciplinary Anthology, David Dunaway ve Willa Klug Baum (Eds.) (ss. 324-332), American Association for State and Local History, Nashville, Tennessee 1984.
- ÖZBAŞ Ayşenur ve ÖZTAŞ Sezai, "Sözlü Tarih ve Tarih Yazımındaki Değişim", RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, c. 25, (2021), ss. 154-168.
- ÖZBAŞ Ayşenur ve ÖZTAŞ Sezai, "Edirne Kıbrıs Gazilerinin Gözünden Kıbrıs Barış Harekâtı", Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi, c. 4 sy. 8, (2021), ss. 385-417.

Dere, İ. (2023). Sözlü Tarih Çalışmalarında Katılımcılardan Kaynaklanan Problemler ve Çözüm Önerileri. ABAD, 6(11), 151-169.

- ÖZTAŞ Sezai, Görüntülü ve Sesli Tarihsel Kaynaklar”, Tarih İçin Metodoloji, ed. Ahmet Şimşek (Ed.) (ss. 483-492), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022, 6. Bs.
- PORTELLI Alessandro, The Death of Luigi Trastulli, and Other Stories: Form and Meaning in Oral History. State University of New York Press, Albany, N.Y. 1991.
- RITCHIE Donald A, Doing Oral History, Oxford University Press, New York, NY 2015.
- SCHNEIDER William, “Introduction,” Living with Stories: Telling, Re-telling, and Remembering, William Schneider (Ed.), (ss. 1-17), Utah State University Press, Colorado 2008.
- SHOPES Linda, “Making Sense of Oral History,” History Matters: The US Survey Course on the Web, 2002. <https://historymatters.gmu.edu/mse/oral/oral.pdf>
- THOMPSON Paul ve BORNAT Joanna, The Voice of the Past, Oxford University Press, Oxford, 2017, Fourth Edition.
- TOSH John, Tarihin Peşinde, çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.
- TRACY Sarah J, Qualitative Research Methods: Collecting Evidence, Crafting Analysis, Communicating Impact, John Wiley & Sons, River Street, Hoboken, NJ 2020.
- YOW Valerie Raleigh, Recording Oral History: A Guide for The Humanities and Social Sciences, AltaMira Press, Walnut Creek, CA 2005.